

Els instruments de protecció i valorització del paisatge a Itàlia: el cas de la Toscana

Cinzia Gandolfi

La protecció del paisatge a Itàlia, entès com a bé cultural, té un origen molt antic, però no va ser fins a l'any 1939 que es va promulgar la primera Llei orgànica de protecció de les belleses naturals (Llei 1497/1939, de 29 de juny, de protecció de les belleses naturals). La Llei, que va constituir la normativa de referència en matèria de paisatge durant més de mig segle, identificava una sèrie de béns com, per exemple, les “belleses panoràmiques considerades quadres naturals” o “els miradors des dels quals es poden observar aquestes belleses”, que per la seva rellevància estètica o històrica necessitaven una protecció particular. Aquesta protecció es concretava en la prohibició de transformar l'aspecte exterior dels llocs sense una valoració i autorització prèvies del Ministeri d'Educació Nacional (més tard convertit en Ministeri dels Béns Culturals) i de les superintendències. Així doncs, la protecció dels béns paisatgístics prevista per la llei no prohibia de forma explícita la possibilitat d'edificar, però obligava a valorar si les possibles transformacions eren compatibles amb els valors paisatgístics del lloc, una valoració que, en la majoria de casos, depenia de la discrecionalitat de l'opinió del funcionari ministerial encarregat de la tramitació. En tot cas, la llei va introduir, per primer cop a Itàlia, el pla territorial paisatgístic (*piano territoriale paesistico*) com a instrument amb capacitat per a definir els límits de les transformacions del territori.

Aquest marc normatiu es va mantenir inalterat fins a l'aprovació de dues noves disposicions legislatives. La primera, que data de l'any 1977, va delegar a les regions les competències nacionals de protecció de les belleses naturals en matèria d'identificació i protecció, així com d'aplicació de sancions administratives. La segona, de l'any 1985, ampliava els continguts de la Llei 1497/1939 amb l'extensió del règim especial de protecció paisatgística (*vincolo*) a una sèrie de categories de béns, entre les quals destaquen, per exemple, costes marines i ribes fluvials, rius i torrents, boscos, muntanyes per damunt d'una certa cota, glaceres i circs, i zones d'interès arqueològic. Al mateix temps, s'establia que les regions havien de disposar, obligatòriament, d'una normativa específica d'ús i valorització ambiental per mitjà de dues figures alternatives: plans paisatgístics o bé plans urbanístics territorials amb una consideració específica dels valors paisatgístics i ambientals. Aquest nou marc normatiu tenia un doble objectiu: d'una banda, identificar aquells béns concrets que contribueixen a

preservar la qualitat ambiental, i, de l'altra, deixar al parer de les regions l'elecció entre reconduir la gestió dels béns paisatgístics com a part del procés de planificació o bé mantenir el paisatge com a àmbit independent.

Després de la signatura del Conveni europeu del paisatge (2000) i d'una esmena introduïda a la Constitució italiana (2001), es va refer i reorganitzar la legislació paisatgística italiana per mitjà del Codi dels béns culturals i del paisatge (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*)¹. En conseqüència, es van redefinir les competències paisatgístiques de l'Estat i les regions, distingint entre la protecció i la valorització, i entre els béns paisatgístics i el paisatge. En efecte, pel que fa als béns paisatgístics, és a dir, aquells elements del paisatge als quals es reconeix un valor estètic especial, es va mantenir una forma de protecció idèntica a la que presentaven les lleis anteriors, basada en la identificació dels béns i en la possibilitat de posar-los sota un règim de protecció. La valorització del paisatge, en canvi, quedava en el camp de la planificació del territori. Amb el codi, la protecció esdevenia una competència exclusiva de l'Estat i de les regions, mentre que la valorització era una competència compartida entre les regions i les entitats locals.

Malgrat que l'elaboració del Codi dels béns culturals i del paisatge va representar una gran confrontació metodològica entre l'Estat i les regions italianes, la seva concepció es pot qualificar de poc innovadora, especialment pel que fa a l'escassa integració dels preceptes del Conveni europeu del paisatge, que Itàlia no va ratificar fins al 2006. En efecte, el conveni proposa considerar com a paisatge també aquelles àrees del territori mancades de qualitats especials que constitueixen els escenaris de la vida quotidiana (i no només les àrees d'especial bellesa); defineix el paisatge com un recurs econòmic que pot contribuir a crear llocs de treball; convida a integrar el paisatge en totes les polítiques, ja siguin de planificació territorial, urbanístiques o que incideixin directament o indirectament en el paisatge; considera la transformació del paisatge des del punt de vista del desenvolupament, i posa l'accent en la qualitat i en la construcció dels paisatges contemporanis (Consell d'Europa, 2000). Contràriament, el codi, tot i citar en nombroses ocasions el conveni, manté el paisatge com quelcom es-

1 Decret legislatiu 42/2004, de 22 de gener.

pecial dins del camp dels béns culturals, seguint així una tradició cultural italiana que ja havia deixat empremta en la legislació precedent.

Imatge 1. A Itàlia, les regions han participat activament en projectes comunitaris d'aplicació dels principis del Conveni europeu com la regió de Lombardia amb el projecte Pays.doc. A la foto llac de Como, Lombardia

Així doncs, la legislació nacional, malgrat la llarga tradició italiana en el camp de la conservació del patrimoni cultural, o potser precisament per això, no és un bon exemple de l'aplicació del Conveni europeu del paisatge ni dels seus principis més innovadors, que en cas d'haver-se adoptat i desenvolupat haurien pogut crear una nova política per al paisatge d'Itàlia. En conseqüència, són les regions les que han dut a terme, dins dels límits de la seva autonomia legislativa, les experimentacions més avançades i interessants. N'és un exemple l'àmplia participació de les regions italianes en projectes comunitaris centrats en el paisatge, en el marc dels quals s'ha experimentat l'aplicació dels principis del conveni. Entre aquests projectes destaquen especialment els programes Interreg, que han permès la consti-

tució i consolidació d'una xarxa de regions interessades a definir metodologies comunes per al reconeixement, l'avaluació i la gestió de les transformacions del paisatge mediterrani.

Mentre les regions començaven a definir les seves lleis a partir de les disposicions del codi i a establir els criteris metodològics per a redactar els seus propis plans paisatgístics, l'Estat va preparar una modificació del text (Decret legislatiu 157/2006, de 24 de març), que es va acabar aprovant el 2006 tot i la valoració desfavorable de les regions. Es tracta d'una esmena que suposava una forta involució, sobretot pel que fa a dos aspectes centrals com són la subsidiarietat en matèria de protecció del paisatge i la posada en marxa del Conveni europeu del paisatge. En el nou text, l'Estat tornava a apropiarse de forma exclusiva de la competència sobre els béns paisatgístics i establia que els plans paisatgístics s'havien de sotmetre obligatòriament a la coplanificació amb l'Estat, fet que demostra una gran desconfiança per part de l'Estat en la capacitat de les regions per a protegir de forma adient els seus paisatges. A més, els plans es van buidar de continguts innovadors i projectuals, com, per exemple, la formulació dels objectius de qualitat paisatgística, eliminats en ser considerats poc apropiats per a l'instrument.

En definitiva, la modificació del codi desatenia el Conveni europeu (malgrat que durant aquest període havia esdevingut ja llei estatal), en la mesura que reforçava clarament el posicionament que només considera objecte de protecció algunes zones d'excel·lència i no té en compte el conjunt del territori; confirmava la voluntat de mantenir la separació entre les polítiques de paisatge i les del territori; sostenia una posició estàtica i conservadora de gestió del paisatge que continuava lligada prioritàriament al *vincolo*, i, finalment, ometia la participació ciutadana.

Amb tot, l'any 2008 el Govern va modificar de nou el text del codi, amb el Decret legislatiu 63/2008, de 26 de març, només dos anys després de l'última modificació. Amb aquest nou pas normatiu, el marc general no canvia, simplement es detalla amb més precisió el contingut del pla paisatgístic, que torna a incloure els objectius de qualitat paisatgística i limita l'obligació d'elaborar el pla paisatgístic en col·laboració amb l'Estat a la part referent als béns paisatgístics.

La política del paisatge a la Toscana

El Govern regional de la Toscana ha inserit la protecció i la valorització del paisatge dins l'àmbit unitari de la planificació territorial des dels seus inicis, al contrari de moltes altres regions que han gestionat la protecció del paisatge amb instruments específics i separats d'aquells del pla territorial. El primer referent d'aquesta política va ser la Llei regional 52/1982 sobre normes per a la formació del sistema d'àrees protegides, parcs i reserves naturals. Aquesta llei es va redactar amb la finalitat de racionalitzar, integrar i aclarir els diversos tipus de protecció existents en el territori i de desenvolupar un sistema regional d'àrees protegides basat no només en característiques de valor ambiental, sinó també d'interès paisatgístic i historicoartístic. En aquest sentit, si bé la llei definia els perímetres de les àrees a protegir, deixava a les mans dels municipis i les províncies la possibilitat de ratificar-los o modificar-los, amb la garantia que fins a la seva delimitació final se'ls aplicaria un règim de protecció específic. Paral·lelament, el text concretava els límits i les restriccions quant a la utilització dels recursos presents en aquelles àrees, així com les funcions i els usos compatibles amb la seva conservació i reproducció.

En aplicació de la Llei estatal 431/1985, de 8 d'agost, que establia que les regions havien d'elaborar una normativa específica d'ús del territori mitjançant la redacció de plans paisatgístics o de plans urbanístics territorials tenint en compte els valors del paisatge, la Llei del 52/1982 va anar seguida de l'Acta del Consell Regional 296/1988 sobre la formació de plans urbanístics territorials amb consideració dels valors paisatgístics i ambientals. Tot i no ser un vertader pla paisatgístic, l'acta n'assumia la funció de facto i identificava àrees amb valor paisatgístic i ambiental a partir de les característiques presents a cada àrea, això és, àrees amb valors comuns i àrees amb valors singulars de caire natural i historicoartístic, la definició precisa de les quals es confiava a la planificació d'àmbit provincial. A les àrees amb valors comuns, les transformacions urbanístiques i d'edificació estaven regulades per directives, un conjunt d'indicacions que eren competència de les províncies i que estaven orientades a la protecció, mentre que les àrees amb valors singulars disposaven d'una sèrie de prescripcions i restriccions d'ús per a regular tant les noves intervencions previstes pels

plans municipals com les transformacions, encara que només fossin parcials, de les estructures existents.

En aquests primers preceptes normatius ja es pot reconèixer la perspectiva innovadora assumida pel Govern de la Toscana en la protecció del paisatge, una posició que esdevindrà encara més explícita amb la Llei regional 4/1990, de 26 de gener, sobre continguts paisatgístics del planejament urbanístic, i la Llei regional 5/1995, de 16 de gener, en matèria de planificació del territori. En efecte, la primera llei sotmetia tot el territori regional a una normativa d'ús i de valorització ambiental mitjançant la consideració específica dels valors paisatgístics i ambientals en tota la planificació territorial i urbanística, fet que manifestava de manera clara la voluntat d'abandonar definitivament l'opció del pla paisatgístic regional i reforçava la idea d'integrar el paisatge en la planificació ordinària. D'aquesta manera es fixaven dos principis bàsics: d'una banda, la consideració de la unitat del territori i la unitat de la planificació i del seu procés de construcció i gestió, que no pot ser diferent en les seves dimensions paisatgística, territorial i urbanística; i, de l'altra, l'extensió de la cura de l'entorn no només a les àrees protegides sinó al conjunt del territori. Aquest plantejament, orientat a la superació de la separació entre la planificació paisatgística i ambiental i la planificació territorial i urbanística, es perfecciona amb la Llei regional 5/1995, de 16 de gener, de planificació del territori, que situa el paisatge entre les principals variables en consideració.

Més recentment, mentre l'Estat aprovava el text del Codi dels béns culturals i del paisatge el 2004, el Govern de la Toscana se'n diferenciava cada vegada més amb la nova Llei regional 1/2005, de 3 de gener, d'ordenació del territori, a l'empara de la qual es defineixen els principis del Pla paisatgístic regional en funció de la filosofia del Conveni europeu del paisatge. La nova llei regional estableix que tots els instruments de planificació territorial (pla director territorial regional [*piano di indirizzo territoriale regionale*], pla territorial de coordinació provincial [*piano territoriale di coordinamento provinciale*] i pla estructural municipal [*piano strutturale comunale*]) han de tenir una estructura doble formada per una part estatutària i una part estratègica. D'una banda, la part estatutària ha de ser una representació de l'estructura del territori toscà amb una perspectiva a llarg termini, i, en aquest sentit, ha de detallar els principis de la territorialitat,

representats per tots els elements físics, morfològics i culturals, que cal respectar tant en els processos de planificació com en els de programació. Al mateix temps es concep com un plantejament de futur de les normes no negociables del territori, a saber, els elements configuradors que han de romandre invariables, els principis per a l'ús i el rendiment dels recursos, i les normes evolutives del paisatge. D'altra banda, la part estratègica representa una visió de futur de la Toscana a partir de la definició d'uns objectius de qualitat paisatgística, d'unes directrius i d'unes accions projectuals estratègiques, a més de constituir el contingut territorial del Pla regional de desenvolupament. Finalment, atès que el Codi dels béns culturals i del paisatge confia a l'àmbit regional la definició d'unes directrius de protecció dels béns paisatgístics i d'uns criteris en matèria de paisatge, la llei toscana ha disposat que aquests dos elements han de ser inclosos dins la part estatutària del Pla director territorial de la Toscana (*Piano di indirizzo territoriale della Toscana*).

El Pla paisatgístic de la Toscana

L'elaboració del Pla paisatgístic regional, iniciada el 2004, s'ha ressentit de les modificacions que s'han donat en aquest període en la legislació estatal. La primera versió, realitzada basant-se en el principi de subsidiarietat introduït per la Llei regional 1/2005 i en coherència amb les modificacions introduïdes en la Constitució italiana, preveia que els instruments de planificació territorial dels diferents nivells de l'Administració (regional, provincial i municipal) concorreguessin, cadascun segons les seves competències, a compondre un segment del Pla paisatgístic. Concretament, havien de definir, a l'escala apropiada, les transformacions compatibles amb els valors paisatgístics, les accions de requalificació i recuperació dels immobles i les àrees protegides, i, finalment, les intervencions de valorització del paisatge des de la perspectiva del desenvolupament sostenible.

Les modificacions realitzades en la legislació estatal van provocar, però, que alguns passatges de la llei regional esdevinguessin il·legítims, en concret, la part que establia el contingut del Pla paisatgístic regional com a suma de plans. D'aquesta manera es va imposar a la regió una reforma de

l'estructura del mateix Pla paisatgístic, que ha hagut d'incloure els continguts confiats anteriorment a altres institucions. Va començar així una fase molt estimulant de debat amb totes les altres institucions implicades que ha permès recollir de manera sistemàtica l'immens patrimoni de coneixements i sabers provinents de la societat toscana. D'aquesta manera, no només s'ha pogut elaborar la part dedicada a la protecció dels béns paisatgístics, sinó que també s'han construït normes de valorització compartides i coherents amb les dinàmiques dels diversos paisatges toscans, entesos no només com a àmbits dotats de valor sinó també pel seu paper com a llocs identitaris.

Els principis del Pla paisatgístic

El Pla paisatgístic parteix de tres principis bàsics: en primer lloc, el reconeixement del valor universal del paisatge toscà en funció del desenvolupament cultural i econòmic de la societat toscana i, per tant, l'assumpció del paper del paisatge en les polítiques de competitivitat dels territoris i de les empreses; en segon lloc, la consideració que el paisatge comprèn no només els espais d'excel·lència sinó també els escenaris de la vida quotidiana i els àmbits degradats, i que es manifesta com a relació entre el territori i les persones, i, per acabar, la importància de la capacitat de gestió com a premissa fonamental per a aplicar els continguts del Pla paisatgístic.

L'estructura i els documents del Pla paisatgístic

El Pla paisatgístic conté documents diferenciats: l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* i dos tipus de fitxes (vegeu la figura 1). El punt de partida del pla ha estat la subdivisió de tot el territori regional en àmbits delimitats no tant a partir de característiques d'homogeneïtat, o de la major o menor presència o rellevància dels valors paisatgístics, sinó en tant que representació de territoris entesos com a resultat de la seva pròpia història, és a dir, com a manifestació i compenetració de valors ambientals, socials i productius, als quals s'associa també un significat identitari, tant per part dels seus habitants com dels que no ho són.

Aquesta operació ha portat a la identificació de 38 territoris o àmbits de paisatge amb límits del tot difusos i sobreposats que reflecteixen les variacions en el caràcter del paisatge més que no pas els límits administra-

tius. Paral·lelament, s'ha realitzat una lectura dels elements configuradors que els connoten i els identifiquen. El reconeixement s'ha portat a terme mitjançant un vol fotogramètric de 12.000 km de recorregut que ha travessat tots els municipis de la regió com a mínim una vegada. Com a resultat s'han obtingut més de 3.500 fotografies, les més representatives de les quals s'han triat per documentar els elements configuradors del paisatge.

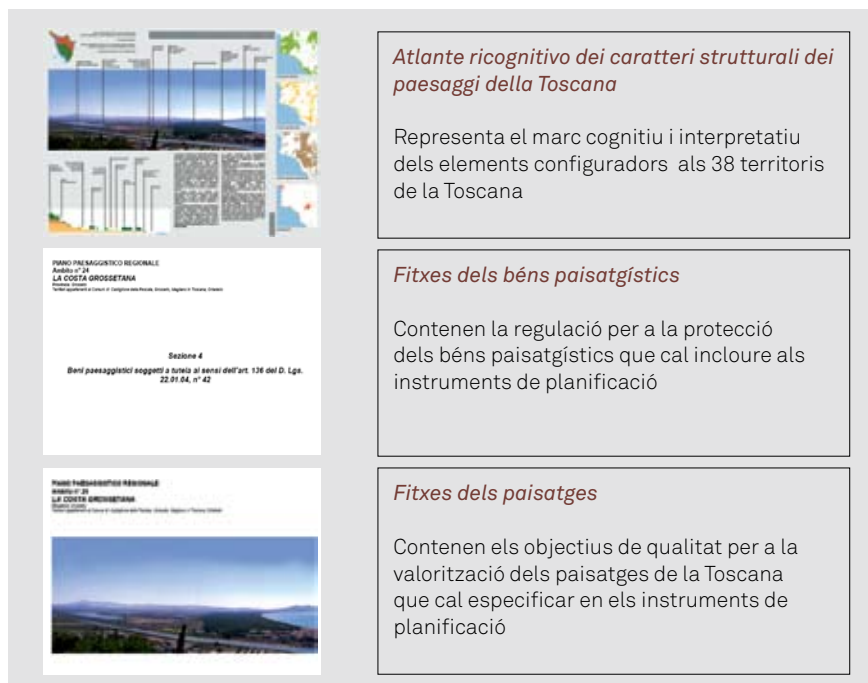
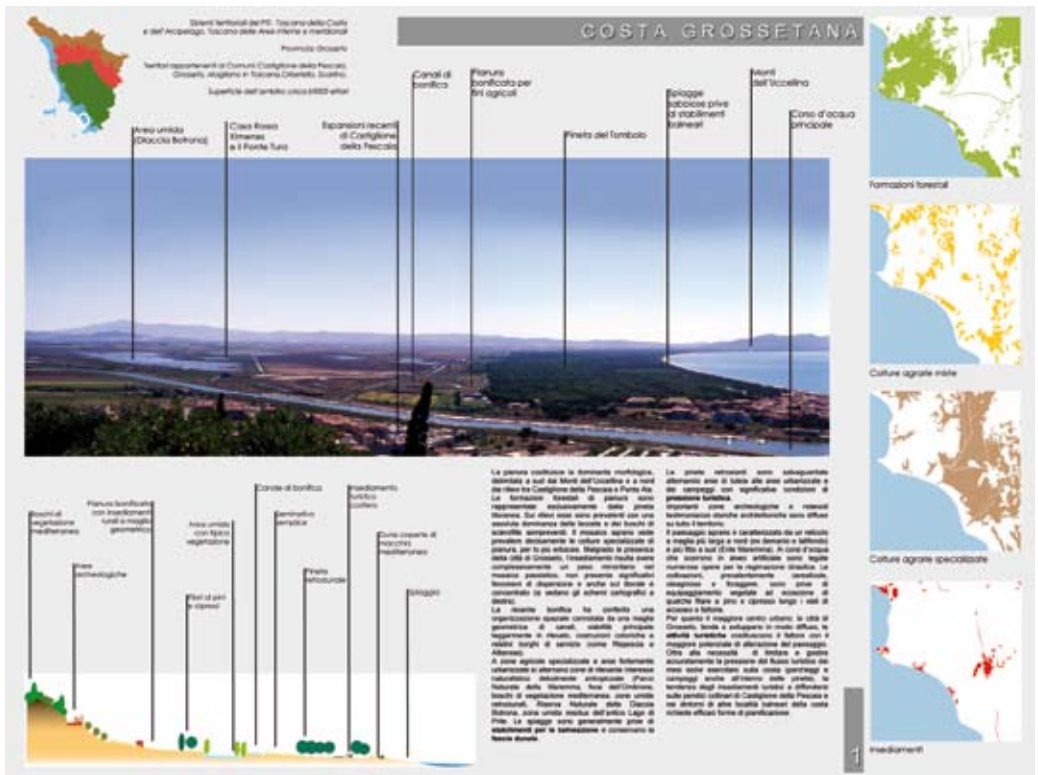

Figura 1. Els documents del Pla paisatgístic de la Toscana.

Els fruits d'aquest treball de camp fotogràfic i d'interpretació del caràcter dels diversos paisatges locals han estat organitzats i distribuïts en fitxes (una per a cada àmbit), i recollits a l'atles *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* (Valentini, 2006). Cadascuna d'aquestes fitxes es compon de tres parts. La primera part (vegeu la imatge 2) conté una descripció general amb els següents elements: una imatge el màxim de representativa del caràcter general de l'àmbit amb al-

gunes indicacions sobre els principals elements del paisatge; una secció amb ideogrames que posa en relleu la distribució dels elements del paisatge amb relació a la morfologia; un text descriptiu i sintètic de les principals característiques del paisatge amb referència explícita a la vegetació, els assentaments i les infraestructures, i les tendències evolutives; i quatre esquemes cartogràfics realitzats amb les dades Corine Land Cover² referents a les següents categories d'usos del sòl: formacions forestals, cultius agraris mixtos, cultius agraris especialitzats i assentaments urbans.

Imatge 2. Exemple de la primera part de la fitxa general de l'Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana.

² Nota dels editors: Corine Land Cover és un projecte dirigit per l'Agència Europea de Medi Ambient que té com a objectiu fonamental la captura de dades de tipus numèric i geogràfic per a la creació d'una base de dades europea sobre la cobertura i l'ús del territori. La interpretació es fa per mitjà de les imatges recollides pels satèl·lits Landsat i SPOT.

Aquests esquemes cartogràfics han estat utilitzats per a documentar el pes i la distribució territorial de les quatre categories que representen, i permeten una identificació immediata de les característiques dominants en el paisatge a cada àmbit (per exemple, predomini de les formacions forestals respecte als assentaments o predomini dels cultius mixtos respecte als especialitzats) i de la incidència relativa de les quatre categories.

La segona i la tercera parts de la fitxa, que presenten els elements configuradors del paisatge i la dinàmica evolutiva del paisatge, tenen la finalitat de contribuir a la identificació de les identitats paisatgístiques locals. Els elements configuradors s'han subdividit en dos tipus: els elements configuradors identitaris (vegeu la imatge 3), que comprenen els elements del paisatge que més contribueixen a caracteritzar la identitat dels territoris, i

COSTA GROSSETANA

Caratteri strutturali identificativi del paesaggio

1. Il tratto di costa corrispondente al Parco Regionale dello Stivucco, a Porto dell'Isola, in cui spiaggia e costeggiamento del mare dei terreni antropizzati sono sovrastati dal mare, e dalla sottogestione dei fenomeni di antropizzazione ma sotto del primario segno di vocazione della linea costiera (Dibattito).
2. La fascia pianeggiante costiera è dominata da una pineta monumentale litoranea e sul delle promontori della collina dei Monti dell'Isola (costiera della macchia mediterranea) (Albergo).
3. Un pineta identificata di struttura antica ma immagine moderna geometrica ricomposta dai costoli delle balette, con un sottogestimento vegetazionale fatto di elementi di diversità vegetale (laici, dai arbusti) e germinazione della specie di carattere monumentale concentrata in promontori degli edifici corali (Dibattito).
4. In grandi aziende agricole, che oggi rappresentano anche attività artigianali, sono contraddistinte da viali di accesso con cipressi arborei e alti domotici che creano un forte segno identificativo nel paesaggio agrario (Coltivazione della Pescaia).
5. Coltivazione della Pescaia, pineta sulla sponda sud-ovest che si affaccia sul mare affiorando sopra del mare dell'Isola, "Molinetto" la pineta, pineta allungata, costituisce un elemento fortemente visibile nel paesaggio costiero. In campo storico il è oggetto d'intervento recente da lungo lo costa che lungo il fiume Bruco verso l'interno (Coltivazione della Pescaia).
6. In Costa Brava Grossetana, suddivisione della specie di barilica rafforzamento naturale del Quadrato Puro (capote di Livorno, è oggi un nuovo multifunzionale dell'area portuale della Stivucco Marina, uno delle più significative aree urbane litoranee (Coltivazione della Pescaia).
7. Affioramenti monumentali dei Monti dell'Isola, l'insediamento di Talamone, del cui nucleo storico è conservato la fattoria e la città murata, costituisce una emergenza risale nel paesaggio costiero (Dibattito).

geomorfologia
foto 1, 2

idrografia naturale

idrografia antropica

mosaico forestale
foto 1, 2

mosaico agrario
foto 3, 4

insediamento storico
foto 5, 6

insediamento moderno e contemporaneo
foto 5

reti ed impianti viari e tecnologici

alterazioni paesistiche puntuali e profonde

alterazioni paesistiche indotte

emergenze paesistiche
foto 5, 6, 7

2

Imatge 3. Exemple de la segona part de la fitxa, on es descriuen els elements configuradors identitaris.

Caratteri strutturali ordinari del paesaggio

1. Il settore idrografico della pianura boschiva è costituito da corsi generalmente piovosi di vegetazione arborea, la quale si intensifica in prossimità della costa. I Canali Coltelloni all'interno del Pevero di Castiglione (Diacina della Pevero).
2. La pineta del Tombato, un paesaggio generato dall'uomo, rappresenta oggi un ecosistema di grande valore. La strada statale delle Colacicchie (SS 332) mostra l'effetto di interno della Pineta (Grosseto).
3. Il rilievo collinare tra la pianura del fiume Arno (Punta Ala) e Castiglione della Pescaia presenta una densa copertura di boschi con tipica vegetazione mediterranea (Castiglione della Pescaia).
4. Il mosaico agricolo interno alla collina mostra una maggiore varietà di colture rispetto al paesaggio di pianura: vigneti, seminativi della Favina della Badia (Castiglione della Pescaia).
5. Importanti aree archeologiche, ben integrate con il paesaggio circostante, rappresentano l'identità del luogo: l'antico (Castiglione della Pescaia).
6. Le recenti espansioni di Castiglione della Pescaia si sviluppano dalla costa verso l'interno, sui versanti dei rilievi collinari, producendo un alto carico insediativo con architetture, di tipo seriale, generalmente prive di idonee misure di insediamento nel paesaggio circostante (Castiglione della Pescaia).
7. La pressione turistica è particolarmente forte su tutto il tratto costiero, attività ricreative all'interno della Pineta del Tombato presentano strutture prefabbricate, ma non temporanee, sugli accessi principali (Grosseto).
8. La città di Grosseto si espande nella pianura verso una specifica caratterizzazione del luogo e con il tessuto urbano che si stringe nel paesaggio agricolo circostante (Grosseto).
9. Opere e cantieri per la realizzazione del braccio viario Seno - Grosseto, con caratteristiche di alta velocità, introducono nuovi elementi strutturali e innescano processi di trasformazione nel paesaggio (Grosseto).
10. L'attività estrattiva rappresenta un elemento di grande fragilità visuale: cave di Roselle, ben visibili dalla pianura dove è attivo la città di Grosseto (Grosseto).

geomorfologia

idrografia naturale

idrografia antropica

foto 1

mosaico forestale

foto 2, 3

mosaico agrario

foto 4

insediamento storico

foto 5

insediamento

moderno e contemporaneo

foto 6, 7, 8

reti ed impianti

viali e tecnologici

foto 9

alterazioni paesistiche

puntuali profonde

foto 10

alterazioni paesistiche

indotte

emergenze paesistiche

foto 5

3

Imatge 4. Exemple de la tercera part de la fitxa, on es descriuen els elements configuradors comuns.

els elements configuradors comuns (vegeu la imatge 4), que comprenen els elements paisatgístics més habituals i estesos pel territori regional com, per exemple, alguns tipus de vegetació o de sistema agrari recurrent, i, per tant, menys rellevants com a factors configuradors de la identitat local, però no per això subordinats als precedents des del punt de vista de la rellevància paisatgística.

Les dades obtingudes han permès consolidar progressivament una llista temàtica, quasi un llistat d'indicadors d'aspectes paisatgístics, per mitjà de la qual s'han classificat les fotografies amb l'objectiu de descriure els elements configuradors. Els indicadors utilitzats per a documentar el caràcter dels paisatges han estat els següents: geomorfologia, hidrografia natural i artificial, mosaic agrari i forestal, assentaments històrics i con-

temporanis, i xarxes i instal·lacions viàries i tecnològiques. Les imatges documenten també les transformacions paisatgístiques, com, per exemple, les derivades de l'abandonament de les àrees agrícoles o de la degradació d'àrees forestals o urbanes, així com les zones de paisatge destacades, és a dir, les configuracions naturals o antròpiques d'especial rellevància. D'aquesta manera, cada fotografia queda vinculada a la classificació dels elements configuradors que s'afegeix al marge dret de la pàgina, amb l'objectiu de destacar la qüestió que es pretén representar prioritàriament. A més, les imatges van acompanyades d'un peu de foto que conté una descripció sintètica dels elements configuradors representats i de les dinàmiques a què estan sotmesos.

Cal tenir en compte que l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*, a més de ser una part del Pla paisatgístic, també és un instrument per a comunicar, divulgar i compartir la interpretació del paisatge amb les altres parts implicades. Per aquest motiu, s'ha optat per privilegiar la documentació visual com a eina per a representar la complexitat del paisatge i fer les descripcions amb un llenguatge preferentment no tècnic. L'atles és l'instrument amb el qual s'ha començat a construir el conjunt compartit de continguts identitaris del paisatge toscà conjuntament amb les províncies i els municipis; a més, ha estat el punt de partida per a elaborar els successius documents necessaris per a la definició de les normatives. Pel que fa a aquestes últimes, tant en allò que es refereix als béns paisatgístics com al paisatge s'ha optat per una formulació capaç de comunicar de forma sintètica els continguts del Pla paisatgístic.

A banda de l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*, els documents previstos en el Pla paisatgístic es completen amb dos tipus de fitxes diferents per a cada àmbit del paisatge, proveïdes tant de continguts interpretatius com normatius. La primera és la relativa als béns paisatgístics, això és, a les àrees delimitades d'interès públic pel seu valor paisatgístic d'acord amb la Llei nacional i que el pla considera àrees d'excel·lència dins del conjunt del paisatge toscà. Per a aquestes àrees, han estat posats en relleu els valors presents tant en el moment en què es van delimitar com a àrea protegida com en el moment actual, i es descriuen els riscos que poden comprometre la integritat dels valors reconeguts derivats d'accions en curs o potencials. A més, la identificació de l'estat dels

elements paisatgístics de més valor, la presència de riscos i el reconeixement de les parts degradades han portat a la definició de prescripcions de protecció i conservació per a les àrees rellevants i sensibles, i de recuperació o de requalificació per a les parts en què la qualitat paisatgística està en risc de veure's afectada o ja està afectada irreversiblement. Per acabar, les fitxes s'acompanyen d'una cartografia a escala 1:10.000 amb la delimitació de totes les àrees.

La segona fitxa, que s'aplica als 38 àmbits en què se subdivideix tot el territori regional, mostra la qualitat paisatgística del territori mitjançant una descripció dels elements configuradors del paisatge i una identificació dels valors naturals, historicoculturals i esteticoperceptius, la relació entre els quals es representa en una matriu que vincula aquests tres àmbits de valor amb les tres categories d'elements constitutius del paisatge (naturals, antròpics, i assentaments i infraestructures). La configuració de la matriu de valors representa la síntesi d'un ampli treball d'intercanvi entre totes les institucions implicades en l'elaboració del Pla paisatgístic (municipis, províncies, comunitats de muntanya, ens de gestió de parcs i representants del Ministeri dels Béns Culturals), que s'ha desenvolupat durant més de 60 reunions.

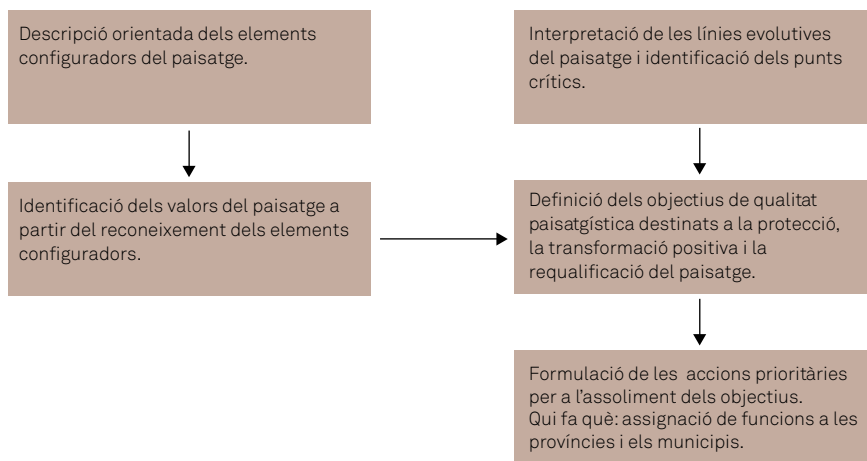

Figura 2. Contingut de les fitxes dels 38 àmbits de paisatge del Pla paisatgístic de la Toscana.

La darrera part d'aquesta segona fitxa, aquella relativa a la normativa, està precedida d'una part descriptiva que conté la interpretació de les relacions entre els components del paisatge, en la qual es descriuen les dinàmiques actuals, les tendències evolutives i les transformacions més destacades. Per a tots aquests continguts es defineixen uns objectius de qualitat paisatgística orientats a garantir o a millorar els nivells de qualitat paisatgística existents, i a guiar en la protecció i la transformació positiva dels paisatges i també en la requalificació de les situacions actuals de degradació, a fi d'endegar la construcció de nous paisatges caracteritzats per la qualitat. A més, es defineixen les accions prioritàries per a aconseguir els objectius de qualitat paisatgística, expressades com a directrius per als instruments de planificació territorial i per als plans sectorials que poden tenir rellevància amb relació al paisatge (plans de desenvolupament rural, plans d'energia i plans de les activitats extractives). Aquesta part de la fitxa, i especialment la formulació dels objectius de qualitat, han estat el resultat d'un treball que ha tingut en compte les indicacions de totes les entitats involucrades en l'elaboració del contingut paisatgístic del Pla territorial regional.

El Pla paisatgístic aviat se sotmetrà a examen per part de la Junta Regional, i està previst que durant l'any 2009 s'estipulin els acords amb el Ministeri dels Béns Culturals i es pugui obtenir el vistiplau definitiu del Consell Regional.

Referències bibliogràfiques

CONSELL D'EUROPA (2000). (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].

DECRETO LEGISLATIVO 42, 22 gennaio 2004, Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137. *Gazzetta Ufficiale*, 24 febbraio 2004, núm. 45, supl. 28.

DECRETO LEGISLATIVO 157, 24 marzo 2006, disposizioni correttive ed integrative al decreto legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, in relazione al paesaggio. *Gazzetta Ufficiale*, 27 aprile 2006, núm. 97, supl. 102.

DECRETO LEGISLATIVO 63, 26 marzo 2008, Ulteriori disposizioni integrative e correttive del decreto legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, in relazione al paesaggio. *Gazzetta Ufficiale*, 9 aprile 2008, núm. 84.

DELIBERAZIONE CONSIGLIO REGIONALE 296, 19 luglio 1988, attuazione del disposto di cui all'art. 1 bis della Legge 431/85 sulla formazione di piani urbanistici territoriali con specifica considerazione dei valori paesistici e ambientali. Disciplina relativa al sistema regionale delle aree protette L.R.52/82 e successive modificazioni. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 26 aprile 1989, núm. 25.

LEGGE 1497, 29 giugno 1939, protezione delle bellezze naturali. *Gazzetta Ufficiale*, 30 giugno 1939, núm. 241.

LEGGE 431, 8 agosto 1985, (Legge Galasso), conversione in legge con modificazioni del decreto legge 27 giugno 1985, n. 312 concernente disposizioni urgenti per la tutela delle zone di particolare interesse ambientale. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 22 agosto 1985, núm. 197.

LEGGE 14, 9 gennaio 2006, ratifica ed esecuzione della Convenzione Europea sul Paesaggio, fatta a Firenze il 20 ottobre 2000. *Gazzetta Ufficiale*, 20 gennaio 2006, núm. 16.

LEGGE REGIONALE 52, 29 giugno 1982, norme per la formazione del sistema delle aree protette, dei parchi e delle riserve naturali. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 6 luglio 1982, núm. 38.

LEGGE REGIONALE 4, 26 gennaio 1990, modifiche ed integrazioni alle LL.R.R. 74/84 i 52/82. Contenuti paesistici ed ambientali della pianificazione urbanistica. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 21 febbraio 1990, núm. 11.

LEGGE REGIONALE 5, 16 gennaio 1995, norme per il governo del territorio. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 20 gennaio 1995, núm. 6.

LEGGE REGIONALE 1, 3 gennaio 2005, norme per il governo del territorio. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 12 gennaio 2005, núm. 2.

REGIONE TOSCANA (2008). *Piano regionale di indirizzo territoriale* [en línea]. <http://www.rete.toscana.it/sett/pta/territorio/pit_2005_2010/menu.htm>[consulta: 26.03.2009].

VALENTINI, Antonella (coord.) (2006). *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*. Florencia: Dipartimento delle Politiche Territoriali e Ambientali della Regione Toscana.